

در جستجوی اصولی برای طراحی مهد کودک با نگاهی به مفهوم "رشد" در حکمت اسلامی

جواد دیواندری^۱، سلمان نقره‌کار^۲، فریده سادات حسینی شریف^{۳*}

۱- استادیار معماری، دانشکده معماری و هنر، دانشگاه کاشان

۲- استادیار معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید رجایی

۳- دانشجوی کارشناسی ارشد دانشکده معماری و هنر، دانشگاه کاشان

fargolhosseini@yahoo.com

چکیده

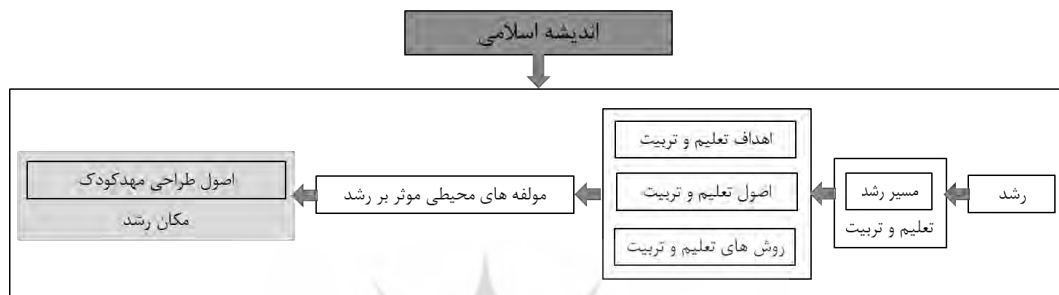
عقیده بسیاری از متخصصان تعلیم و تربیت بر این است که شخصیت انسان در ۶ سال اول زندگی او شکل می‌گیرد. با توجه به تاثیرات قابل توجه محیط به عنوان یکی از عوامل موثر بر رشد کودک و به ویژه تاثیر فضای معماری در بهبود و افزایش قابلیت‌های جسمی و حرکتی، و همچنین رشد ذهنی و عاطفی و اجتماعی کودکان، برای طراحی فضایی منطبق با شرایط کودکان نیازمند شناخت دقیق از ویژگی‌های رشد کودک می‌باشیم. در اینجا این سوال مطرح است که اندیشه اسلامی چه راهکارهایی را در خصوص محیطی مناسب رشد کودک پیشنهاد داده است، و ویژگی‌های یک مهد کودک مناسب برای رشد کودک با توجه به آموزه‌های اسلامی چیست. هدف این مقاله، ارائه اصول و الگوی اسلامی برای طراحی مهد کودک می‌باشد. در این مقاله سعی گردیده با رویکردی اسلامی و با استناد به مفهوم رشد از دیدگاه شهید مطهری و ابن‌سینا و با روش استدلال منطقی و تفسیر و تحلیل در اصول، اهداف و روش‌های تربیتی آن‌ها، مولفه‌ها و کیفیت‌های محیطی مکانی مناسب رشد کودک استخراج گردد و در نهایت اصولی برای طراحی فضای کودک منطبق با این کیفیات و شرایط، استخراج شود. با توجه به این که انسان به طور پیوسته در تعامل با خود، خدا، جامعه و طبیعت می‌باشد، لازم است برای رشد کودک به این ارتباطات توجه ویژه‌ای مبذول داریم. برای ارتباط کودک با دیگران، به فضاهای جمعی برای بازی و آموزش، برای ارتباط او با خدا فضاهایی برای قصه‌گویی و فضایی برای انجام تئاترهای قرآنی و فضاهایی جهت شناخت طبیعت و ... را می‌توان متصور شد.

واژگان کلیدی: مهد کودک، روان‌شناسی رشد، اسلام، رشد، کودک

۱- مقدمه

به نظر می‌رسد الگوی سنتی خانواده در دهه های اخیر، تغییراتی ژرف یافته و به دنبال آن دگرگونی هایی در رفتار و عادات همه اعضای خانواده پدید آمده است. در نتیجه این تغییرات، فضاهای آموزشی پیش از دبستان همچون یک نیاز واقعی در دنیای کنونی مطرح شده، که نشان دهنده نقش اجتماعی این نهاد به عنوان یک دوره آموزشی مهم است. بنابراین ایجاد مراکز پیش دبستانی در جهت ایجاد شرایط مطلوب برای رشد جسمی، ذهنی، عاطفی و اجتماعی کودکان و شکوفایی استعدادها و علایق آنان اهمیت بسیار می‌یابد. در سال‌های اخیر، تحقیقات بسیاری انجام شده، که از میان عوامل تاثیرگذار بر رشد کودک، تنها شیوه‌های آموزشی، جنبه‌های عاطفی-شناختی کودکان و نیز مسائل تربیتی مورد بررسی قرار گرفته اند؛ اما به کیفیت فضای معماری در رشد کودک کمتر توجه شده است. کودکان اغلب به محرک‌های محیطی حساسند و این مربوط به غریزه

کنجکاوی آن‌هاست و کودک از محیط، تاثیر بیشتری می‌گیرد. محیط محرک از جمله عواملی است که رشد و تکامل استعداد‌های موروثی را برمی‌انگیزد. همچنین محیط محرک، رشد و تکامل مطلوب بدنی و ذهنی را برمی‌انگیزد، در حالی که محیط غیرمحرک سبب می‌شود کودک پایین‌تر از استعدادهایش رشد کند. (شعارینژاد ۱۰۹، ۱۳۷۲). حال آن‌که فضاهای آموزشی کودکان در ایران فاقد طراحی مناسب کودکان هستند و به این منظور طراحی نشده‌اند. هدف از این تحقیق، تبیین اصول طراحی مهدکودک با رویکرد رشد کودک مبتنی بر اندیشه اسلامی است. بدین منظور با تفکر و تعمق در اهداف، اصول و روش تربیتی آلمانی چون شهید مطهری و ابن‌سینا و دیگر منابع مرتبط، به تبیین اصولی برای طراحی فضای معماری کودکان می‌پردازیم. بدیهی است در این روش، تمام اصول و روش‌های تربیتی نمی‌تواند به مولفه‌های محیطی تبدیل شود، لذا به برخی از موارد، تنها اشاره می‌شود و به بیان مختصر برخی موارد بسنده شده است. (شکل ۱)

شکل ۱: دیاگرام ساختار پژوهش (منبع: نگارندگان)

با توجه به این‌که کودک به طور پیوسته در ارتباط با خود، دیگران، خدا و طبیعت می‌باشد لازم است در طراحی محیط کالبدی برای رشد کودک به این ارتباطات چهارگانه توجه کنیم: (شکل ۲)

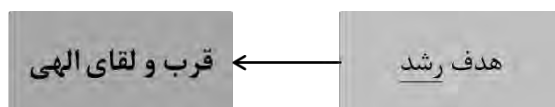
شکل ۲: نمودار روابط انسان (منبع: نگارندگان)

۲- تعریف رشد (با نگرش به منابع اسلامی)

برای رشد تعاریف مختلفی بیان شده است، اما تعریفی که به نظر کامل تر می‌رسد این‌گونه است: "رشد عبارت است از تغییرات کمی و کیفی نسبتاً پایدار، مستمر و فراگیر در قابلیت‌ها، ساخت و رفتار انسان که تحت تاثیر نضج و تعامل آن با محیط در قالب الگویی منظم و منسجم صورت پذیرد و مستلزم وحدت پیچیده کنش‌ها می‌باشد" (مصباح و دیگران ۷۸، ۱۳۷۴). همانطور که از تعریف فوق برمی‌آید، انسان از طریق تعامل با محیط رشد می‌یابد. بنابراین نقش محیط به عنوان عاملی در جهت رشد انسان انکارناپذیر است.

۳- هدف رشد

رشد در متون اسلامی به معنای هدایت، نجات، صلاح، کمال، یافتن راه و جاده مستقیم آمده است (سیف و دیگران ۱۳۸۸، ۱۳۹). چگونگی کاربرد واژه "رشد" در آیاتی همچون "فلیستجیبوا لی و لیؤمنوا بی لعلهم یرشدون"، نشان می‌دهد که "رشد" به وضعیتی ناظر است که باید آن را محقق کرد؛ به عبارت دیگر، می‌توان "رشد" را از "اهداف" تربیت اسلامی قلمداد نمود. اگر "قرب و لقای الهی" و رسیدن به مرتبه "خلیفه‌اللهی" را به عنوان هدف غایی تربیت اسلامی در نظر بگیریم، می‌توانیم "رشد" یافتگی" را نیز به عنوان هدف کلی تربیت تلقی کنیم. اهداف کلی تربیت از حیث مکان و به هدف غایی بسیار نزدیکند و ارتباط معناداری با آن دارند به علاوه چارچوبی برای تعیین اهداف تفصیلی مشخص می‌کنند (وجدانی، ایمانی ۱۳۹۱، ۲۳). رشد و تربیت از دیدگاه اسلام رشد و تربیت اخلاقی است و هدف اسلام این است که انسان را به جایگاه اخلاقی و ارزشی او برساند (سیف و دیگران ۱۳۸۸، ۱۳). (شکل ۳)

شکل ۳: نمودار هدف غایی رشد در اندیشه اسلامی (منبع: نگارندگان)

از دیدگاه شهید مطهری، هدف غایی تعلیم و تربیت اسلامی تقرب الهی است؛ لذا نظام تعلیم و تربیت اسلامی باید مبنای رسیدن به این هدف والای تربیتی را فراهم سازد. برای رسیدن به هدف غایی باید به سایر اهداف تربیت اسلامی نیز نگاه کرد؛ زیرا این اهداف در ارتباط با هدف غایی است (صالحی، مرادی و فیروزی ۱۳۹۳، ۲۲).

یکی از اهداف تفصیلی ذکر شده برای تعلیم و تربیت از دیدگاه شهید مطهری، پرورش نیروی تفکر و اندیشه است؛ (شکل ۵) که در متون اسلامی روش‌هایی برای تحقق این هدف ذکر شده‌اند که قابلیت تبدیل به مولفه‌های محیطی را نیز دارند. اسلام همواره نیروی فکر خلاق را منشاء پیدایش و حل مسائل جدید و عالی‌ترین محصول مغز انسان را تفکر دانسته و یک ساعت تفکر را برابر هفتاد سال عبادت قرار داده است؛ البته باید توجه داشت که نتیجه تفکر، خلاقیت است. با سیر و تفکر در سیره معصومان می‌توان به بعضی شیوه‌ها و روش‌ها دست یافت که موجب پرورش تفکر خلاق و ایجاد ایده‌ها، اندیشه‌ها و روزنه‌های فکری جدید گردد که در ذیل به مواردی از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. پرسشگری: یکی از روش‌های ایجاد خلاقیت فکری و پرورش قوه تفکر، در متری روش پرسشگری است که در روایات اهل بیت (ع) بسیار به آن سفارش شده است. چنان‌که امام صادق (ع) کلید علم را پرسشگری می‌نامند (مداحی و حسینی‌زاده ۱۳۹۲، ۱۰۸). بنابراین با طراحی فضایی برای برانگیختن حس کنجکاو و پرسشگری کودک، می‌توان خلاقیت او را پرورش داد.
۲. استقلال فکری: پیامبر (ص) و اهل بیت (ع) در سیره تربیتی خویش همواره مخاطبان را به استقلال فکری و دوری از هرگونه تقلید و پیروی کورکورانه دعوت می‌کنند. شهید مطهری نیز در این باره معتقد است که باید مجال تفکر به دانش‌آموز داده شود و او را به استقلال در اندیشه ترغیب کنند (همان، ۱۱۰ و ۱۱۱).
۳. گفتگو و مذاکره علمی: روش گفتگو و مباحثه علمی موجب تحریک تفکر خلاق، افزایش توانایی‌ها و ابتکارات و تقویت قدرت استدلال می‌شود. پیامبر (ص) می‌فرماید: با یکدیگر مذاکره، ملاقات و گفتگو کنید، زیرا گفتگو صیقل دل‌هاست (همان، ۱۱۵).

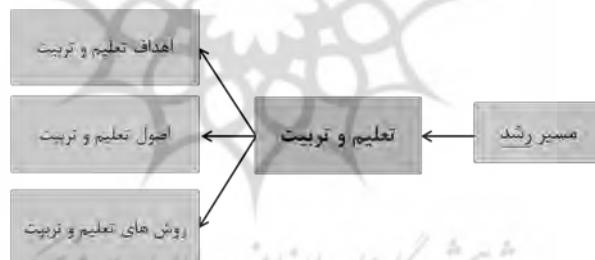
۱- باید که دعوت مرا اجابت کند و باید به من ایمان آورند تا شاید رشد یابند. (بقره/۱۸۶)

۴. مشاهده کنجکاوانه طبیعت: یکی از منابع مهم برای بروز خلاقیت، طبیعت است. بسیاری از نوآوری‌ها و اختراعات این دوره از طبیعت اقتباس شده است. طبق این روش جهت پرورش خلاقیت باید از تمامی حواس دانش‌آموزان اعم از قابلیت‌های سمعی، بصری، لامسه، و ... در شناخت طبیعت استفاده کرد و گفتنی است که کودکان اغلب به محرک‌های محیطی حساسند و مایلند به دستکاری و بررسی اشیاء و موجودات بپردازند و این مربوط به غریزه کنجکاوی آنهاست (همان، ۱۱۷).

از دیدگاه ابن سینا، سعادت بالاترین چیزی است که انسان به دنبال کسب آن است و هدایت به راه سعادت نیز بالاترین هدایت‌ها است و از سویی سعادت واقعی قرب الهی است. بدین ترتیب می‌توان قرب الهی را هدف نهایی در تعلیم و تربیت از دیدگاه ابن‌سینا تلقی کرد. از سوی دیگر با توجه به ابعادی دیگر که در متون ابن‌سینا به چشم می‌خورد، می‌توان در زیر چتر هدف نهایی قرب الهی به اهدافی دیگر نیز اشاره کرد (زیباکلام و حیدری ۱۳۸۷، ۹۵).

۴- مسیر رشد

تحقق هدف آفرینش انسان تنها در پرتو تعلیم و تربیت میسر است؛ به این منظور، خداوند متعال انسان را به نیروی عقل و ابزار معرفت تجهیز کرد و پیامبرانی را با براهین روشن و احکام و قوانین متین برانگیخت و رسالت سنگین تعلیم و تربیت انسان را به آنان سپرد (صالحی و یاراحمدی ۱۳۸۷، ۲۴). "تربیت" در زبان فارسی به معانی "پروردن، آداب و اخلاق را به کسی آموختن، آموختن و پروردن کودک تا هنگام بالغ شدن" به کار رفته است. واژه ترکیبی "تعلیم و تربیت" نیز به معنای آموزش و پرورش آمده است (دهخدا ۱۳۲۸، ۵۵۰). تربیت دینی یعنی هرگونه اقدام هدایت‌گرانه‌ای که به منظور ایجاد، ابقا و اکمال عقاید، اخلاق و اعمال دینی بر مبنای قرآن، سنت و عقل به سوی هدف غایی قرب مطلق الهی انجام می‌شود. (بهشتی و شکرینی ۱۳۹۰، ۱۲).

شکل ۴: نمودار مسیر رشد (منبع: نگارندگان)

۴-۱- اصول تعلیم و تربیت

اصول تعلیم و تربیت برگرفته از آرای شهید مطهری (شکل ۵) برخلاف سایر اصول متفکران غربی در راستای رسیدن به تقرب الهی است؛ در نمودار فوق، اصولی را که می‌توان از دیدگاه شهید مطهری برای تعلیم و تربیت استنباط کرد ذکر شده است، لذا فقط به شرح مواردی که می‌تواند ما را در تبیین اصولی برای طراحی محیطی برای کودک رهنمون شوند بسنده می‌کنیم:

اصل هماهنگی با فطرت: شهید مطهری معتقد بودند در وجود انسان از سوی خداوند متعال ویژگی‌هایی قرار داده شده است که او را از سایر موجودات متمایز می‌کند: خردورزی، حقیقت‌جویی، زیبایی‌گرایی، عدالت‌طلبی، خداگرایی و سایر ویژگی‌های ذاتی از جمله این استعدادهای فطری است. ایشان اعتقاد داشتند وضعیت زندگی آدمی باید به گونه‌ای سامان یابد که این ویژگی‌ها، که به مثابه بذرهایی ایست که در زمین آفرینش انسان وجود دارد، رشد کند (ملکی ۱۳۸۳، ۱۰۶).

اهداف تربیت اسلامی	۱- پرورش نیروی تفکر و اندیشه ۲- پرورش حس مسئولیت اجتماعی ۳- پرورش نیروی ایمان و تعبد ۴- پرورش حس زیباگرایی و انبساط روحی ۵- پرورش نیروی اراده و بهره گیری از اختیار ۶- پرورش جسم
اصول تربیت اسلامی	۱- هماهنگی با فطرت ۲- اعتدال ۳- جامعیت ۴- نیازآفرینی ۵- رشد تکوینی ۶- توازن امور ثابت و متغیر ۷- هدایت خواهی ۸- حکمت جویی ۹- بهره گیری از اراده ۱۰- تلازم علم و عقل ۱۱- تناسب علم و عقل ۱۲- انسانیت دوستی ۱۳- تقابل عقل و جهل ۱۴- جذب و دفع ۱۵- پیوند تربیت با معنویت
روش های تربیت اسلامی	۱- تعقل ۲- استفهام ۳- تبشیر و انذار ۴- محبت و ملاحظت ۵- تکریم ۶- موعظه ۷- عادت دادن ۸- عبادی ۹- نقش الگویی

هدف عالی تعلیم و تربیت اسلامی

تقرب الهی

شکل ۵: نمودار اصول تعلیم و تربیت از دیدگاه شهید مطهری (منبع: نگارندگان، با اقتباس از: صالحی، مرادی و فیروزی ۱۳۹۳:۲۰)

اصل بهره‌گیری از اراده: استاد مطهری اعتقاد داشتند که در حوزه تعلیم و تربیت باید وضع را طوری ساماندهی کنیم که آن‌ها با اراده خود و با انگیزه قبلی به سوی کسب فضایل اخلاقی و صفات انسانی حرکت کنند. اگر رفتاری را بدون اقبال درون به افراد تحمیل کنیم آنان پس از مدت کوتاهی به خود ما پس خواهند داد و هرگز به رفتار دینی قوی و ریشه‌دار تبدیل نمی‌شود. (همان، ۱۱۷) در میان اندیشمندان اسلامی، ابن سینا به عنوان فیلسوف مکتب مشاء دارای آرای مستقیمی درباره تعلیم و تربیت است. در آثار ابن سینا تعریفی برای تعلیم و تربیت به چشم نمی‌خورد. با این وجود در برخی منابع، با توجه به آرای ابن سینا در آثار گوناگون وی، تعاریفی برای تعلیم و تربیت نتیجه‌گیری شده است. برای مثال ماهیت تعلیم و تربیت عبارت است از: برنامه‌ریزی، فعالیت جامعه و فرد در جهت سلامت خانواده، رشد کودک و تعبیر شئون اجتماعی برای وصول انسان به سعادت در دنیا و پس از مرگ. به طور مسلم ابن سینا را می‌توان یک فیلسوف مسلمان قلمداد کرد و از نظر آرای تربیتی وی، می‌توان او را یک مربی مسلمان به حساب آورد (زیباکلام و حیدری ۱۳۸۷).

الف) اصل ایجاد شرایط مناسب: از آنجایی که ریشه برخی از افکار و نیت‌ها و رفتارهای آدمی را باید در شرایطی که او زندگی می‌کند جست و جو کرد، پس می‌توان این اصل را بر مبنای تاثیرپذیری انسان از شرایط گوناگون، شامل مکان و زمان و اجتماع ارائه داد (همان، ۹۲). بنابر این اصل، ابن سینا به تاثیر مکان بر تعلیم و تربیت اشاره می‌کند.

ب) اصل تفاوت‌های فردی: نکته جالبی که ابن سینا در آموزش فنون، مراعات آن را لازم می‌دانست در نظر گرفتن اختلافات فردی در کودکان بود. ابن سینا این امر را از وظایف مربی کودک می‌داند و می‌گوید: به دلیل تفاوت‌های فردی شایسته است که مربی کودک هنگام گزینش دانش یا حرفه‌ای خاص برای وی، ابتدا طبیعت کودک را بیازماید، ذوق و سلیقه او را بسنجد و درجه هوش او را امتحان کند. آن‌گاه بر اساس این امور، حرفه یا دانش مناسب برای وی برگزیند (نوروزی و دیگران ۱۳۹۲، ۹۴)

ج) اصل آموزش گروهی: ابن سینا بر آموزش دسته‌جمعی تاکید می‌کند و معتقد است که کودک باید با همسالان خود به صورت گروهی به کسب دانش و حرفه بپردازد، زیرا کودک از کودک فرامی‌گیرد. آموزش دسته‌جمعی باعث می‌شود که کودک از اخلاق و رفتار پسندیده همسالان خود پیروی کند و به صفات و عادت‌های نیکو آراسته گردد. وی با توصیه آموزش گروهی در پی آن است که این نیازهای روانی کودک را برآورده سازد و معتقد است که کناره‌گیری کودک و تعالیم انفرادی به این نیازها پاسخ نمی‌دهد (زیباکلام و حیدری ۱۳۸۷، ۹۵).

د) اصل خودشناسی و خودسازی (همان، ۹۳).

ه) اصل تنظیم برنامه آموزشی بر اساس مراحل زندگی (همان، ۹۵).

<p>الف) اهداف جسمانی:</p> <p>۱) بهداشت محیط شامل بهداشت آب، هوا، غذا، مسکن؛</p> <p>۲) بهداشت ورزش؛</p> <p>۳) بهداشت مادر و کودک؛</p> <p>۴) بهداشت سالمندان؛</p> <p>۵) بهداشت فردی شامل بهداشت چشم، گوش، دهان و دندان؛</p> <p>۶) بهداشت مسافران.</p> <p>ب) هدف عقلانی</p> <p>ج) هدف اخلاقی</p> <p>د) هدف هنری</p> <p>ه) اهداف اجتماعی</p>	اهداف تربیت اسلامی	هدف عالی تعلیم و تربیت اسلامی تقرب الیه
<p>۱- اصل ایجاد شرایط مناسب</p> <p>۲- اصل تفاوت‌های فردی</p> <p>۳- اصل خودشناسی و خودسازی</p> <p>۴- اصل آموزش گروهی</p> <p>۵- اصل تنظیم برنامه آموزشی بر اساس مراحل زندگی</p>	اصول تربیت	
<p>۱- پند و نصیحت</p> <p>۲- تشویق، تهدید، تنبیه</p> <p>۳- ورزش در زمان مناسب</p> <p>۴- به‌کارگیری یکی از انواع تعلیم (ذهنی، صناعی، تلقینی، تادیبی، تقلیدی، تنبیهی)</p> <p>۵- اعتدال</p>	روش تربیت	

شکل ۶: نمودار اصول تعلیم و تربیت از دیدگاه ابن سینا (منبع: نگارندگان، با اقتباس از منابع پژوهش)

۲-۴- روش‌های تعلیم و تربیت

از میان روش‌های تربیتی شهید مطهری در نمودار شکل ۵، روش الگویی را می‌توان از طریق کیفیت‌های محیطی تحقق بخشید، بدین ترتیب تنها به شرح این روش بسنده می‌کنیم.

نقش الگویی: شهید مطهری در تشریح روش الگویی معتقد بودند تحقق تربیت اسلامی بدون وجود الگوهای کامل تربیتی به عنوان مظاهر عینی و نمودهای بیرونی به فرجام استواری نخواهد رسید. شهید مطهری در چند اثر خود از حضرت ابراهیم علیه‌السلام به عنوان نمونه انسان کامل نزد قرآن یاد کرده که قابل تاسی و الگوبرداری است. آنچه در این روش مد نظر است این است که خود مربی به طور غیر مستقیم می‌تواند نقش الگویی داشته باشد. همچنین روش معرفی الگوهای مثبت با تاسی از قرآن و سیره اهل بیت از جانب مربیان تعلیم و تربیت در پرورش کودکان بسیار مهم و کارساز است (صالحی، مرادی و فیروزی ۱۳۹۳، ۳۴).

در روش تعلیم و تربیت، ابن‌سینا در کتاب تدبیر منزل، به روش پند و نصیحت اشاره داشته‌است. پند و نصیحت باید با خردمندی صورت گیرد و همراه با نرمی و ملایمت انجام شود. سخن گفتن به هنگام پند و اندرز باید به آرامی صورت گیرد و در خلوت‌ترین مکان انجام شود (زیباکلام و حیدری ۱۳۸۷، ۱۰۹).

معلم باید اولاً طفل را از عادات زشت و کارهای نکوهیده دور و با هم‌درسان خوب محشور سازد. ثانیاً در پرورش او گاهی تشویق کند و زمانی تهدید و چنانچه نتیجه نگرفت به تنبیه بدنی متوسل شود. ثالثاً اوقات ورزش را طوری ترتیب دهد که هم معده خالی نباشد و هم غذا هضم شده باشد. رابعاً بر حسب اقتضا یکی از انواع تعلیم را عبارت باشد از تعلیم ذهنی، صنایعی، تلقینی، تادیبی، تقلیدی، تنبیهی در تدریس خود به کار برد. خامساً به هنگام تعلیم و رفتار با شاگرد روش معتدل را اتخاذ کند. سادساً طفل را بشناسد و طبع و قریحه او را بسنجد و هوش او را بیازماید تا بتواند به موقع خود، هنر و پیشه‌ای که متناسب با استعداد و ذکاوت اوست برای وی انتخاب کند. سابعباً ذوق و شوق طفل را در انتخاب هنر و پیشه رعایت کند. ثامنناً هنر و پیشه‌ای که به کودک آموختند، او را به استفاده از آن وادار سازند تا عملاً به کسب معاش عادت کند (صدیق ۱۳۳۳، ۱۹).

در این تحقیق در باب تعلیم و تربیت به اصول، اهداف، محتوا و روش‌های تعلیم و تربیت به طور مختصر اشاره شد. از آنجا که هدف از مطالعه تعلیم و تربیت، رسیدن به مبانی نظری مشخصی در باب طراحی محیطی برای کودک با هدف رشد او می‌باشد، لذا مطالبی که صرفاً ما را در این جهت رهنمون می‌شد، ذکر گردید.

۵- مولفه‌های محیطی موثر بر رشد

با توجه به هدف غایی مطلوب انسان و تلاش برای ایجاد محیطی برای کودک در جهت رسیدن به قرب الهی، بر مبنای اهداف، اصول و روش‌های تربیتی اسلام در مسیر رشد، می‌توان ویژگی‌ها و کیفیت‌هایی در محیط ایجاد کرد. در این پژوهش با استناد به آراء شهید مطهری و ابن‌سینا به عنوان عالمان صاحب‌نظر در این حوزه، به استخراج این ویژگی‌ها می‌پردازیم. با توجه به هدف "پرورش نیروی تفکر و اندیشه" و روش‌های رسیدن به این هدف (پرسشگری، گفتگو و مذاکره علمی، استقلال فکری، مشاهده کنجکاوانه طبیعت) از دیدگاه شهید مطهری لازم است برای ایجاد پرسش در کودک و برانگیختن حس کنجکاوی کودک از محرک‌های محیط طبیعی و مصنوع بهره جست. کودکان مکان‌هایی را که دارای ترکیبی از شکل‌های موزون و عناصر محرک حواس (بینایی، شنوایی، لامسه، بویایی و چشایی) هستند دوست دارند. در فضاهای مهد کودک، شکل‌ها، بافت‌ها و رنگ‌ها را می‌توان به نحوی انتخاب نمود تا دامنه وسیعی از تجربیات حسی را میسر سازد. (طالبی و میرمقننایی ۱۳۷۹، ۱۴) همچنین ضروری است برای اجتماع کودکان با همدیگر نیز فضاهایی در مجاورت فضاهای مذکور در نظر بگیریم تا کودکان بتوانند در مورد آن موضوع خاص به همفکری بپردازند و از تجربیات خود با هم صحبت کنند. علاوه بر آن می‌توان از طریق انعطاف‌پذیری و تغییرپذیری فضاها، و محول کردن این تغییرات بر عهده کودکان در قالب گروه‌های همفکری، مجال بیشتری برای گفتگوی کودکان به آن‌ها بدهیم. برای استقلال فکری هر کودک لازم است، فضاهایی با ابعاد کوچک‌تر در نظر بگیریم و مدیریت آن فضا را به خود کودک واگذار کنیم، یا این‌که با در اختیار گذاشتن وسایلی خاص از او بخواهیم خود کودک فضای مورد علاقه خود را بسازد یا تزئین کند. برای مشاهده کنجکاوانه طبیعت، لازم است فضای کودک در ارتباط هرچه بیشتر با فضای پیرامون باشد، بنابراین می‌توان از روش‌های مختلفی برای این هدف بهره گرفت، مانند بازشوهای وسیع، فضاهای نیمه‌باز در مجاورت فضای داخلی، حیاط‌هایی با ابعاد و عملکردهای مختلف برای کاشت گیاهان و سبزی‌ها و نگهداری برخی حیوانات و آبریان و ... زمین‌های بازی که در آن‌ها به جای وسایل ثابت و مصنوع از خود طبیعت به عنوان ابزاری برای بازی کودکان استفاده شود بسیار مناسب‌تر است. جریان آب و گیاهان اطراف آن از نظر شکل، رنگ، بافت و حتی گاهی بو و عطر عناصری پویا هستند. کودکان قادر به دیدن گل‌هایی هستند که در نهایت تبدیل به میوه می‌شود و سطوح جریان آب که بر اساس شدت بارندگی تغییر می‌کند (مهدینژاد و دیگران ۱۳۹۱).

با توجه به اصل "همه‌انگلی با فطرت"، باید به تفاوت‌های فردی و گرایش‌های فطری دانش‌آموزان توجه و استعداد واقعی هر دانش‌آموز را شناسایی و آن را پرورش داد، بنابراین لازم است کودکان در محیط‌های آزاد، وسیع و متعادل رشد کنند و امکان

انجام فعالیت‌های مختلف برای کودک در محیط فراهم باشد تا کودک در این محیط غنی، جذاب و متنوع به سمت فعالیت‌های مورد علاقه خود سوق یابد و سپس در فضایی متعلق به خود به انجام این فعالیت‌ها بپردازد.

با توجه به اصل "بهره‌گیری از اراده"، کودک باید در محیطی آزاد و مستقل، امکان تحرک و اعمال نظر برای تغییر شرایط محیطی خود داشته باشد، بنابراین لازم است کودک در محیطی ایمن و آزاد تحت نظارت و کنترل غیرمستقیم افراد بزرگسال به دور از اجبار عوامل محیطی و انسانی و در شرایطی استاندارد به انجام فعالیت‌های مختلف بپردازد. آزاد گذاشتن نسبی کودک برای انتخاب فعالیت، فراهم کردن آموزش فردی و گروهی در گروه‌های کوچک و بزرگ، تشویق کودک به هدایت رفتار خود، فراهم کردن مواد یادگیری غنی از ویژگی‌های چنین محیطی هستند و در ضمن مربی به عنوان تسهیل‌کننده محسوب می‌شود و نه هدایت‌کننده یادگیری.

با توجه به روش "نقش‌الگویی در تربیت"، باید با ایجاد فرصت‌هایی برای رویارویی کودک با الگوهای مناسب در فضاها و شرایط مختلف به صورت مستقیم از طریق قصه خوانی و تئاتر و به صورت غیرمستقیم از طریق مشاهده عینی اعمال مربیان، اعمال و آداب صحیح را به کودک آموخت و از قرار گرفتن کودک در معرض الگوهای نادرست جلوگیری کرد. بدین ترتیب می‌توان الگوهای فرهنگی پاکیزگی، غذاخوردن، تعاملات اجتماعی، نظم و انضباط، واجبات و مستحبات دینی و ... را به کودک آموخت.

با توجه به "هدف جسمانی: بهداشت محیط، بهداشت فردی و ..." لازم است فضاهای تمیز از کثیف و فضاهای تر از خشک به طرز مناسبی از هم تفکیک شوند.

با توجه به اصل "تفاوت‌های فردی"، برای کشف اختلافات فردی در کودکان، می‌توان امکان انجام فعالیت‌های مختلف و متنوع در یک فضا فراهم باشد تا کودکان با نظارت مربی به انجام فعالیت‌های مختلف پرداخته و پس از کشف استعدادهایشان توسط مربی در مجاورت همان فضا و در کنار دیگر کودکان اما در حوزه قلمرو فردی خود به انجام فعالیت دلخواه خود بپردازند، تا بدینوسیله از کودکان دیگر نیز در حوزه‌های متنوع، تجاربی فراگیرند.

با توجه به اصل "آموزش گروهی" و فراگیری کودک از کودک، می‌توان از روش‌های آموزش مبتنی بر بازی که امکان مشارکت در فعالیت‌های گروهی را فراهم می‌آورد استفاده کرد. بنابراین لازم است با ایجاد فضاهایی انعطاف‌پذیر با ابعاد و شکل و مبلمان مناسب برای تشکیل گروه‌های کوچک و بزرگ، زمینه رشد کودک را فراهم ساخت.

با توجه به هدف هنری "پرورش قوه متخیله از طریق موسیقی و شعر"، لازم است برای خواندن آواز و سرود، به صدا درآوردن طبل‌ها، میله‌ها و زنگ‌ها و سطوحی که قابلیت ایجاد صداهای مختلف را دارند، فضاها، مبلمان و جزئیاتی در نظر گرفته شود.

۶- جمع‌بندی

با توجه به هدف غایی انسان (تقرب الهی)، اندیشمندان اسلامی برای پیموده شدن مسیر رسیدن به رشد، اهداف، اصول و روش‌هایی تبیین نموده‌اند که از آن میان، مواردی هستند که می‌توانند در کیفیت مکان (در اینجا مهدکودک) موثر باشند. در حوزه معماری برای محقق نمودن این کیفیت‌های محیطی، به روش‌ها و ابزارهای نیازمندیم، بدین منظور اصول طراحی محیط کالبدی در عرصه‌های مختلف (برنامه فیزیکی، مواد و مصالح، طراحی فضای داخلی و ...) را بیان می‌کنیم. مسیری که در این پژوهش پیموده شده را به طور مختصر در قالب جدول ذیل نمایش می‌دهیم.

جدول ۱: استخراج اصول معمارانه از اصول تربیتی (منبع: نگارندگان)

اهداف، اصول و روش‌ها	تفسیر	مولفه‌های محیطی	اصول معمارانه	هدف رشد
اصل هماهنگی با فطرت:	مربیان مدارس در زمینه تربیت باید به تفاوت‌های فردی و گرایش‌های فطری دانش‌آموزان توجه و استعداد واقعی هر دانش‌آموز را شناسایی و آن را پرورش دهند.	ایجاد محیط‌های آزاد، وسیع و متعادل رعایت تنوع فضایی و تنوع عملکردی فضاها انعطاف‌پذیری و تغییرپذیری فضاها	فضایی وسیع برای بازی‌های جمعی و کنار هم بودن کودکان تفکیک فضاهای وسیع جمعی به قلمروهایی خصوصی برای کودکان از طریق کفسازی‌های متنوع و مبلمان و ... فضاهای بازی بی خطر مانند حیاط مرکزی به منظور آزادی کودک وسایل بازی انعطاف‌پذیر مانند گل، خمیر و زمین شنی	
اصل بهره‌گیری از اراده	استاد مطهری اعتقاد داشتند که در حوزه تعلیم و تربیت باید وضع را طوری ساماندهی کنیم که آن‌ها با اراده خود و با انگیزه قلبی به سوی کسب فضایل اخلاقی و صفات انسانی حرکت کنند.	محیط آزاد و مستقل و ایمن امکان نظارت و کنترل غیرمستقیم بزرگسال بر اعمال کودک، ارتباط فضایی در عین رعایت فاصله مناسب انعطاف‌پذیری و تغییرپذیری فضاها امکان انتخاب فعالیت مورد نظر از سوی کودک	ایمنی کف، دیوارها و وسایل ایجاد محیطی آزاد و مستقل برای کارهای کودک از قبیل راه رفتن، غذا خوردن، بازی و انجام تکالیف و کارهای کوچک محیطی ساده از حیث ادراک تا کودک به راحتی تصمیم بگیرد. فضایی نیمه‌باز مجاور طبیعت مانند ایوان در ارتباط مستقیم با داخل به منظور آزادی عمل بیشتر کودک	توجه الهی
تفکر الگویی در تربیت:	شهید مطهری در تشریح روش الگویی معتقد بودند تحقق تربیت اسلامی بدون وجود الگوهای کامل تربیتی به عنوان مظاهر عینی و نمودهای بیرونی به فرجام استواری نخواهد رسید.	آموزش الگوهای فرهنگی پاکیزگی، غذاخوردن، تعاملات اجتماعی، نظم و انضباط و ... از طریق مشاهده عینی آموزش غیر مستقیم کودک از طریق آشنایی با زندگی اهل بیت از طریق قصه‌خوانی و تئاتر	ناهارخوری مشترک برای کودکان و مربیان برای یاد دادن آداب غذاخوردن (حتی امکان غذا خوردن کودکان با والدین نیز وجود داشته باشد). فضایی که برای اعمال عبادی مربیان (نمازخانه) در نظر گرفته می‌شود در معرض دید کودکان باشد و با فضاهای آموزشی و بازی کودکان تلفیق شود. قرارگیری کمدهای شخصی مربیان در جوار کمدهای کودکان برای یاد دادن نظم به آن‌ها	

اهداف، اصول و روش‌ها	تفسیر	مولفه‌های محیطی	اصول معمارانه
روشن‌پرستگری	یکی از روش‌های ایجاد خلاقیت فکری و پرورش قوه تفکر، در متری روش پرسشگری است که در روایات اهل بیت(ع) بسیار به آن سفارش شده است. چنانکه امام صادق(ع) کلید علم را پرسشگری می‌نامند. (مداحی و حسینی‌زاده ۱۳۹۲، ۱۰۸) بنابراین با طراحی فضایی برای برانگیختن حس کنجکاوی و پرسشگری کودک، می‌توان خلاقیت او را پرورش داد.	استفاده از عناصر محرک طبیعی و مصنوع استفاده از عناصر محرک حواس(بینایی، شنوایی، لامسه، بویایی و چشایی) در محیط	فضاهایی مرتبط با طبیعت و پدیده‌های طبیعی و آسمانی مانند باران و برف، رنگین‌کمان و ... فضایی برای حیوانات خانگی و پرند ها فضایی برای آبزیان و ماهی ها فضاهایی برای قصه‌گویی با موضوعات مختلف فضاهایی برای نمایش تئاتر
روش گفتگو و مذاکره علمی	پیامبر(ص) می‌فرماید: با یکدیگر مذاکره، ملاقات و گفتگو کنید، زیرا گفتگو صیقل دل‌هاست. (مداحی و حسینی‌زاده ۱۳۹۲، ۱۱۵)	در نظر گرفتن فضاهای جمعی در جوار فضاهایی که حس کنجکاوی کودکان برانگیخته می‌شود. انعطاف‌پذیری و قابل تغییر بودن فضاها و محول کردن بخشی از تصمیم‌گیری‌ها به کودکان برای ایجاد تغییراتی در محیط بازی و آموزششان	طراحی نیمکت‌های مناسب کودکان و پله‌هایی برای نشستن در فضای باز به طوری که کودکان در مقابل هم بنشینند.
روش استقلال فکری	پیامبر(ص) و اهل بیت(ع) در سیره تربیتی خویش همواره مخاطبان را به استقلال فکری و دوری از هرگونه تقلید و پیروی کورکورانه دعوت می‌کنند. (مداحی و حسینی‌زاده ۱۳۹۲، ۱۱۰) شهید مطهری نیز در این باره معتقد است که باید مجال تفکر به دانش‌آموز داده شود و او را به استقلال در اندیشه ترغیب کنند. (همان، ۱۱۱)	رعایت حوزه شخصی کودکان در فضای مهد کودک، داشتن فضایی خاص برای هر کودک که به او استقلال فکری داده شود. هر کودک خود مسئول تصمیم‌گیری در مورد فضای شخصی‌اش می‌باشد. با در اختیار گذاشتن وسایلی برای کودک، از او بخواهیم قلمرو فردی خویش را بسازد.	طراحی کلبه‌هایی همانند اتاق شخصی، متناسب با ابعاد و اندازه‌های بدن کودک و مجهز نمودن این کلبه‌ها به وسایل شخصی مورد نیاز کودک

هدف رشد	اهداف اصول و روش‌ها	تفسیر	مولفه‌های محیطی	اصول معمارانه
روش مشاهده کنجکاوانه طبیعت		طبق این روش جهت پرورش خلاقیت باید از تمامی حواس دانش‌آموزان اعم از قابلیت‌های سمعی، بصری، لامسه، و ... در شناخت طبیعت استفاده کرد و گفتنی است که کودکان اغلب به محرک‌های محیطی حساسند و مایلند به دستکاری و بررسی اشیاء و موجودات بپردازند و این مربوط به غریزه کنجکاوی آن‌هاست. (مداحی و حسینی‌زاده ۱۳۹۲، ۱۱۷)	طراحی فضاهای باز در کیفیت‌ها و اندازه‌های مختلف برای بازی‌های مختلف جهت آشنایی با طبیعت استفاده حداکثری از نور روز و داشتن بازشوهایی به سمت فضای باز و طبیعت پیرامون	استفاده از بازشوهایی که در تقابل و مرتبه چشمان کودک هستند. استفاده از مصالح طبیعی مانند چوب و کاهگل و خشت و بامبو ایجاد فضاهایی موقت یا دائم در فضای باز برای نگهداری برخی حیوانات و کاشت برخی گیاهان، درختان میوه مناسب شرایط اقلیمی، فضایی برای شن‌بازی، آب‌بازی
اصل تفاوت فردی		برای کشف اختلافات فردی در کودکان، می‌توان امکان انجام فعالیت‌های مختلف و متنوع در یک فضا فراهم باشد تا کودکان با نظارت مربی به انجام فعالیت‌های مختلف پرداخته و پس از کشف استعدادهایشان توسط مربی در همان فضا و در کنار دیگر کودکان به انجام فعالیت دلخواه خود بپردازند، تا بدینوسیله از کودکان دیگر نیز در حوزه‌های متنوع، تجاری فراگیرند.	فضایی انعطاف‌پذیر و یکپارچه و قابل تقسیم به فضاهای کوچکتر با استفاده از اختلاف سطح و تغییر فرم تلفیق فضای باز و بسته با استفاده از حیاط خلوت‌ها و ایوان‌های مناسب به منظور ایجاد فضاهای متنوع برای فعالیت‌های مختلف امکان چیدمان متنوع مبلمان به صورت فردی و گروهی تشکیل حوزه‌های فردی که در عین استقلال با دیگر فضاها نیز مرتبط باشد.	فضایی برای آشنایی کودکان با حرفه‌ها و مشاغل گوناگون مانند نجاری، پزشکی، رانندگی، معلمی و ...
اصل گروهی		آموزش گروهی می‌تواند در قالب کلاس‌های قدیم به صورت استاد و شاگردی باشد که در آن معلم یا مربی در یک سمت به عنوان یاددهنده و کل شاگردان در یک سمت به عنوان یادگیرنده هستند؛ و یا در قالب کلاس‌های سمیناری همه افراد نقش یادگیرنده و یاددهنده دارند و مربی نقش هدایت‌کننده را دارا می‌باشد. مقصود این سبب از آموزش گروهی، نوع دوم است، چون بیان می‌کند کودک از کودک فرامی‌گیرد.	فضایی مناسب از نظر ابعاد و کیفیت برای آموزش جمعی فرم مناسب کلاس با توجه به نوع آموزش مبلمان مناسب امکان تغییرپذیری نوع چیدمان و امکان ایجاد گروه‌های مختلف با تعداد افراد متفاوت	فضاها تا حد امکان وسیع در نظر گرفته شوند و از فرم‌های مرکزگرا برای مبلمان فضا نیز استفاده شود. در نظر گرفتن فضاهای جمعی و مبلمان ثابت یا متحرک به شکل U یا به شکل مرکزگرا در فضای باز و بسته به صورت پلکانی یا مسطح

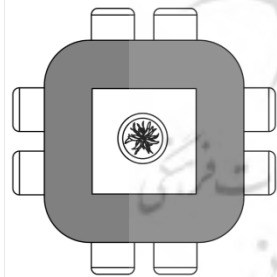
هدف رشد	اهداف، اصول و روش‌ها	تفسیر	مولفه‌های محیطی	اصول معمارانه
	هدف جسمانی: علم بهداشت	ابن سینا برای پرورش بعد جسمانی انسان همچون بعد روحی اهمیت قائل شده است. از دیدگاه او سلامتی سرشت حالتی است که در آن اعمال بدن به درستی صورت می‌گیرد.	تفکیک فضاهای کثیف و تمیز و همچنین فضاهای تر و خشک به منظور رعایت بهداشت	استفاده از کفسازی‌های قابل شست و شو، مقاوم و غیرلغزنده و یک لگن دستشویی در فضاهای کثیف در نظر گرفتن فضایی برای مسواک زدن کودکان متناسب با مقیاس کودکان در جوار ناهارخوری یا در جوار سرویس‌های بهداشتی

۷- اصول طراحی

در حقیقت، تجربه هر فرد در زندگی و مهارت‌هایی که کسب می‌نماید مربوط به شرایط محیطی و محصول تاثیر متقابل میان آن فرد و محیطی است که در آن زندگی میکند، طراحی فضاهای ویژه کودکان مانند مهد کودک‌ها از آن جهت اهمیت دارد که در طول این سال‌ها، کودک از محیط تأثیر بیشتری می‌گیرد، حال آن‌که اغلب فضاهای مذکور در ایران، مناسب کودکان طراحی نشده است.

محیط کالبدی با عناصر تشکیل دهنده خود مانند رنگ، بافت، سایه روشن، نور، صدا، فرم و غیره کیفیت‌های فضایی متفاوتی را ایجاد می‌کند و بر جسم و روان کودک تاثیرات متفاوتی می‌گذارد. بدین ترتیب منطبق با مولفه‌های محیطی ذکر شده، اصولی برای طراحی محیط کودک با هدف رشد او استنتاج و بیان می‌کنیم:

۱- مهد کودک را می‌توان به نحوی طراحی نمود که فضاهای دنج و آرام برای خلوت‌گزینی (شکل ۷ و ۱۰)، فضاهای محصور برای دو تا سه کودک و فضاهای بزرگتر برای گروه‌های بیشتری از کودکان وجود داشته باشد (شکل ۸ و ۹) (طالبی و میرمقتدایی، ۱۳۷۹، ۱۴). به عنوان مثال می‌توان از فضای زیر پله با استفاده از تمهیداتی برای خلوت‌گزینی کودک استفاده نمود.

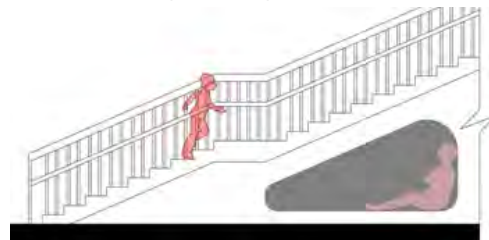
شکل ۸: طراحی مبلمان مناسب برای ایجاد فضاهای جمعی (منبع: نگارندگان)

شکل ۷: استفاده از جداره‌ها برای ایجاد حوزه‌های فردی (منبع: نگارندگان)

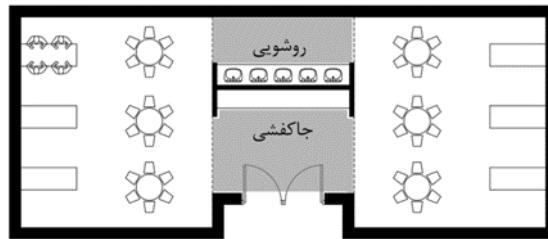
شکل ۹: استفاده از زیر پله برای ایجاد حوزه‌های فردی (منبع: نگارندگان)

شکل ۱۰: ایجاد فضاهای جمعی مرکزگرا (منبع: نگارندگان)

۲- با استقرار کمدهای شخصی مربیان در جوار کمدهای کودکان می‌توان نظم و انضباط شخصی را به کودک آموزش داد.

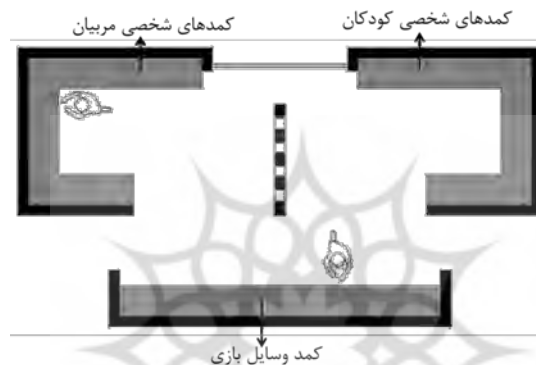
(شکل ۱۱)

شکل ۱۱: الگوی پیشنهادی برای کمدهای کودکان و مربیان (منبع: نگارندگان)

۳- فضایی برای اعمال عبادی مربیان به عنوان نمازخانه در نظر گرفته شود و به گونه‌ای در مهدکودک جانمایی شود که در

معرض دید کودکان باشد. (شکل ۱۲)

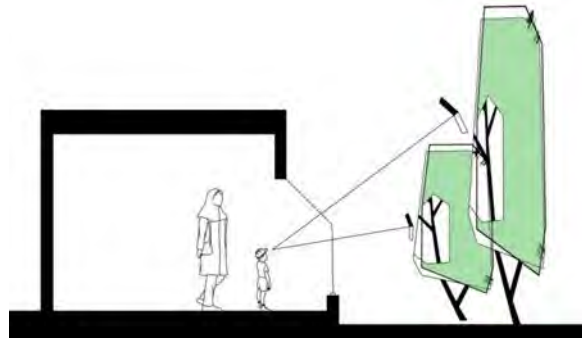

شکل ۱۲: الگوی پیشنهادی برای ناهارخوری (منبع: نگارندگان)

۴- فضایی به عنوان ناهارخوری برای استفاده کودکان و مربیان و والدین در نظر گرفته شود، تا علاوه بر تقویت روابط میان کودک و مربی و والدین، کودک با آداب غذا خوردن (آغاز کردن غذا با نام و یاد خدا، نگاه نکردن به لقمه دیگران و ...) نیز آشنا شود. بهتر است این فضا مفروش باشد و علاوه بر میز و صندلی، قسمت‌هایی برای نشستن بر سر سفره در نظر بگیریم، می‌توان از میزهایی با پایه کوتاه برای انداختن سفره روی آن‌ها استفاده کرد. در بخشی مجزا اما مرتبط با ناهارخوری، فضایی برای شستن دست‌ها نیز در نظر گرفته شود.

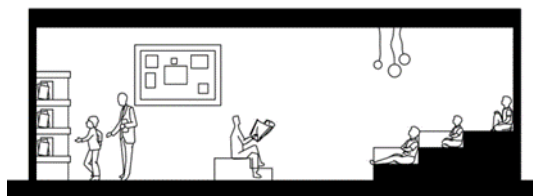
۵- در حیاط مهدکودک، از مصالح طبیعی که در اثر تغییر شرایط، تغییر کیفیت (مانند تغییر بو یا تغییر رنگ) می‌دهند مانند کاه‌گل و چوب استفاده شود.

۶- استفاده از بازشوهایی که در تقابل و مرتبه چشمان کودک هستند، به طوری که مجبور نباشد برای نگاه کردن به خارج قد بکشد و بتواند حرکت خورشید را دنبال کند و از نور طبیعی روز بهره‌مند شود. (شکل ۱۳)

شکل ۱۳: ارتباط با طبیعت از طریق بازشوها (منبع: نگارندگان)

- ۷- فضایی برای آشنایی کودکان با حرفه‌ها و مشاغل گوناگون مانند نجاری، پزشکی، رانندگی، معلمی و... به همراه وسایل و تجهیزات و مبلمان خاص هر حرفه در مقیاس کودکان، به منظور الگوپذیری و استعدادیابی کودکان در نظر گرفته شود.
- ۸- در فضاهایی که برای بازی با شن، آب، خمیر بازی، سفال و نقاشی و دیگر فضاهایی که نیاز به شست و شو دارند از کفسازی‌های قابل شست و شو، مقاوم و غیرلغزنده استفاده شود و حتی‌الامکان یک لگن دستشویی (متناسب با ابعاد بدن کودک) در آن فضا برای کودک تعبیه شود.
- ۹- در نظر گرفتن فضاهای بازی بی خطر و ایمن مانند حیاط مرکزی برای فعالیت‌های ورزشی و حرکتی مانند دوچرخه‌سواری، کارهای هنری، آشنایی با حیوانات، مشارکت در کاشت گیاهان و سبزی‌ها، بازی با شن و آب، آشنایی با آبریان و ماهی‌ها و ... برای ارتباط کودک با طبیعت ضروری است.
- ۱۰- می‌توان با طراحی کلبه‌هایی در فضای داخلی همانند اتاق شخصی، متناسب با ابعاد و اندازه‌های بدن کودک و مجهز نمودن این کلبه‌ها به وسایل شخصی مورد نیاز کودک، فضایی مستقل و دنج برای او ایجاد کرد. هم‌چنین می‌توان در فضای باز هم کلبه‌هایی برای یک یا چند کودک در نظر گرفت.
- ۱۱- در نظر گرفتن فضایی برای مسواک زدن کودکان، در جوار ناهارخوری با رعایت اصول بهداشتی و استفاده از روشویی با مقیاس کودک و استفاده از مصالح غیر لغزنده و قابل شست و شو در کف، برای رعایت عوامل بهداشتی و آموزش بهداشت به کودک مناسب به نظر می‌رسد.
- ۱۲- می‌توان فضایی را به منظور قصه‌گویی برای کودکان در نظر گرفت و با رعایت مقیاس کودک و در نظر گرفتن این نکته که نشستن ساکن علاوه بر ایجاد مشکلات در رشد و عملکرد ارگان‌ها، دارای تاثیر منفی طولانی‌مدت جهت تمرکز کردن نیز می‌باشد (مردمی و دلشاد ۱۳۸۹، ۱۱۱)، پله‌هایی وسیع برای نشستن به منظور تحرک و پویایی کودک حین گوش دادن به قصه خواندن مربی طراحی کرد. (شکل ۱۴)

شکل ۱۴: الگوی پیشنهادی برای فضای قصه خوانی (منبع: نگارندگان)

۸- نتیجه‌گیری

می‌توان گفت مهدکودک در اندیشه اسلامی، مکانی است برای رشد کودک در جهت قرب الهی. به عبارتی دیگر هدف از رشد کودک (یا به تعبیری انسان)، تقرب الهی است و بدین منظور باید مسیر صحیحی (تعلیم و تربیت) را بپیماید. بدیهی است عوامل انسانی و محیطی بی‌شماری در رشد موثرند، لذا با تفسیر و تحلیل در اهداف، اصول و روش‌های تربیتی اسلامی، کیفیت‌های محیطی موثر در رشد را برشمرده و بدین ترتیب اصولی برای طراحی معماری مهدکودک استخراج کردیم.

با توجه به ارتباطات انسان با خود، خدا، جامعه و طبیعت، می‌توان این اصول را به طور خلاصه این‌گونه برشمرد:

۱- ارتباط کودک با خود:

فضایی برای خلوت‌گزینی کودک مانند زیر پله‌ها یا کلبه‌های کوچک

۲- ارتباط کودک با خدا:

جانمایی نمازخانه مربیان در معرض دید کودکان

۳- ارتباط کودک با دیگران:

ناهارخوری مشترک کودک و مربی و والدین

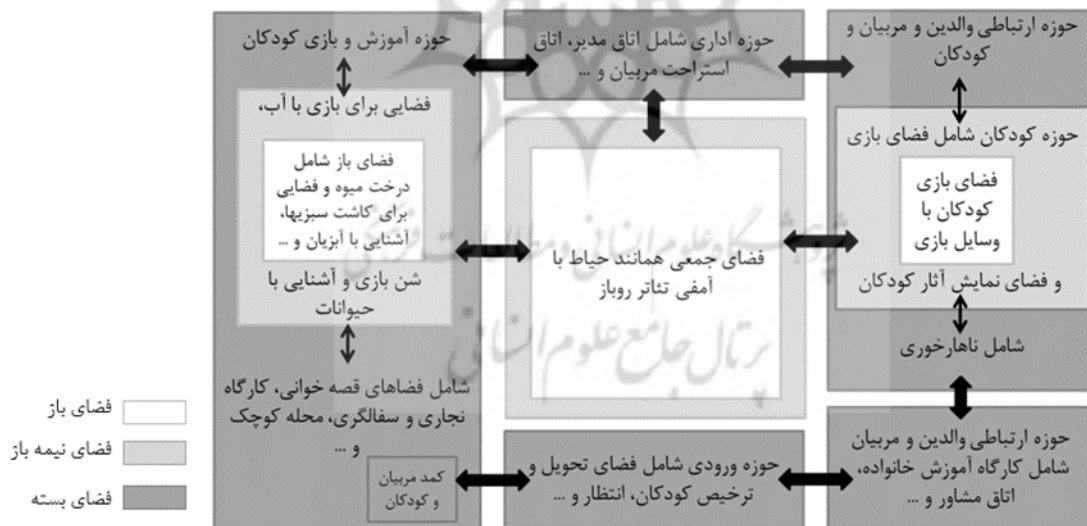
فضاهایی جمعی برای بازی و آموزش گروهی

۴- ارتباط کودک با طبیعت:

استفاده از مصالح طبیعی

استفاده از بازشوهای وسیع در مرتبه چشمان کودک

در نمودار شکل ۱۵، الگوی پیشنهادی برای لزوم مجاورت فضاها در مهدکودک اسلامی از نظر نوع کاربران (کودک، مربی، والدین) و ارتباطات فضایی بین آن‌ها را به طور خلاصه نمایش می‌دهیم:

شکل ۱۵: الگوی پیشنهادی برای ارتباطات بین فضاها در مهدکودک اسلامی (منبع: نگارندگان)

پی‌نوشت

- ۱- با توجه به گستردگی منابع اسلامی و فراگیری تعلیم و تربیت در اسلام و قرآن، در این پژوهش به آرای ابن‌سینا و شهید مطهری به عنوان اندیشمندان صاحب نظر در این حوزه کفایت شده است.
- ۲- با توجه به این‌که هدف اصلی این پژوهش، استفاده از آرای اندیشمندان مسلمان برای استخراج اصول معماری می‌باشد، از منابعی که پژوهشگران حوزه علوم انسانی به طور خاص به تعلیم و تربیت از دیدگاه این دو اندیشمند با بررسی تمام منابع مرتبط پرداخته‌اند، استفاده شده است و از ذکر منابع مستقیم به دلیل سنگین بودن یا پراکندگی محتوا پرهیز شده است.

منابع

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- بهشتی، سعید و شکری نیا، محمدعلی. (۱۳۹۰). « جایگاه طبیعت در تربیت انسان از دیدگاه قرآن کریم»، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی (۱۲): ۹-۳۸.
- ۳- دهخدا، علی (۱۳۲۸) لغت نامه دهخدا. تهران: نشر دانشگاه تهران.
- ۴- زیباکلام مفرد، فاطمه و حیدری، سمیرا. (۱۳۸۷). « بررسی دیدگاه ابن سینا در باب تعلیم و تربیت»، مجله روانشناسی و علوم تربیتی (۳): ۸۹-۱۱۳.
- ۵- سیف، سوسن و کدیور، پروین و کرمی نوری، رضا و لطف آبادی، حسین. (۱۳۸۸). روانشناسی رشد. تهران: انتشارات سمت.
- ۶- شعاری‌نژاد، علی‌اکبر. (۱۳۷۲). روانشناسی رشد. تهران: انتشارات اطلاعات.
- ۷- صالحی، اکبر و مرادی، امیر و فیروزی، اسماعیل. (۱۳۹۳). « نگاهی جامع به تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه شهید مطهری با تأکید بر اصول، اهداف و روشهای تربیتی». پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی (۲۵): ۳۷-۹.
- ۸- صالحی، اکبر و یاراحمدی، مصطفی. (۱۳۸۷). « تبیین تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه علامه طباطبایی با تأکید بر هدفها و روشهای تربیتی». دوفصلنامه علمی-تخصصی تربیت اسلامی: ۲۳-۵۰.
- ۹- صدیقی، عیسی. (۱۳۳۳). « نظریات ابن‌سینا در باب تعلیم و تربیت و مقایسه اجمالی با نظریات افلاطون و ارسطو». فصلنامه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران (۱۳): ۱۶-۲۳.
- ۱۰- طالبی، ژاله و میرمقصدایی، مهنا. (۱۳۷۹). طراحی معماری مهدکودک (ضوابط پیشنهادی: نشریه ۳۳۴). تهران: مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن.
- ۱۱- مداحی، جواد و حسینی‌زاده، سیدعلی. (۱۳۹۲). « بررسی و تحلیل روشهای پرورش تفکر خلاق در سیره معصومان (ع)». دوفصلنامه تربیت اسلامی: ۱۰۳-۱۲۱.
- ۱۲- مردمی، کریم و دلشاد، مهسا. (۱۳۸۹). « محیط یادگیری انعطاف‌پذیر». نشریه انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران: ۱۰۹-۱۱۸.
- ۱۳- مصباح، علی و دیگران. (۱۳۷۴). روانشناسی رشد (۱) با نگرش به منابع اسلامی. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها.
- ۱۴- مهدینژاد، جمال‌الدین، مجیدابراهیم دماوندی، رضا سیروس صبری، و جوانه عباس پور اسداله. ۱۳۹۱. تأثیر محیطهای بازی طبیعی در رشد کیفی آموزش کودکان. نشریه علمی پژوهشی فناوری آموزش
- ۱۵- ملکی، حسن. ۱۳۸۳. اصول تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه شهید مطهری (ره). فصلنامه مصباح (۵۰): ۱۰۳-۱۲۶.
- ۱۶- نوروزی، رضاعلی، حسنعلی بختیار نصرآبادی، کمال نصرتی هشی، و محمد شاهی. ۱۳۹۲. درآمدی بر آرای ابن سینا و جاحظ در باب اصول تربیت. فصلنامه معرفت (۱۹۱): ۹۱-۱۰۳.
- ۱۷- وجدانی، فاطمه، و محسن ایمانی. ۱۳۹۱. تحلیل مفهوم "رشد" با تکیه بر آیات قرآن کریم. پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی (۱۶): ۳۵-۱۱.

Seeking principles for designing a kindergarten with a look at the concept of "development" in Islamic philosophy

Javad Divandari¹, Salman Noghrekar², Farideh Sadat Hosseini Sharif³

1- Assistant Professor of Architecture, Department of Architecture and Art, University of Kashan.(corresponding author)

2- Assistant Professor of Architecture, Department of Architecture and Art, University of Kashan.

3- Student of M.A of Department of Architecture and Art, University of Kahan.

Abstract

All children are born in pure and perfectionist nature. In fact, training and attitude of their family and community makes people courageous and decent or faded and indecent. The opinion of many education professionals is that the human person is formed in the first six years of his life. Given that the human spirit is flexible at the time of childhood, and as the human becomes larger, its flexibility reduces, it should be child development fields provided. Due to the significant impact the environment as one of the factors affecting child development, Especially the impact of architectural space In improving physical and motor abilities and Also, children's mental, emotional and social development, In order to design a space that meets the needs of children, we need to know the exact characteristics of the child's development. Since the teachings of Islam are the guide to the development of human perfections and this guidance guide addresses all aspects of human existence and life, Here is the question that the Islamic thought of what solutions are offered on a child's development environment. Given the changing pattern of traditional family life in recent decades, pre-primary education spaces are emerging as a real need, and we should recognize that the characteristics of a suitable kindergarten for the development of a child are based on Islamic teachings. The purpose of this article is to provide Islamic principles and patterns for the design of kindergartens. In this article, we tried to use the Islamic approach and the concept of growth from the viewpoint of Martyr Motahari and Ibn Sina, With the method of logical reasoning and interpretation and analysis of the principles, goals, and educational methods of them, to conclude the components and environmental qualities of appropriate place for the child's development. And Ultimately, the principles for designing the child's space in accordance with these qualities and conditions are extracted. The main goal of development from the view of Islam and the Quran, as well as muslim scholars, is divine proximity and succession that is considered as the ultimate goal of Islamic education, and education provides the path to the goal of growth.

Given the ultimate goal of man, to reach the path of development, muslim scholars explained goals, principles and methods. Among those, there are some things that can be effective in the quality of the place (here's a kindergarten), In this study, the quality and environmental factors enumerated. For example, according to the principle of "group training" as one of the educational principles of Ibn Sina, it is possible to use game-based learning methods that allow participation in group activities. Therefore, it is necessary to create a child's develop field by creating flexible spaces with dimensions and shapes and suitable furniture for forming small and large groups. In the field of architecture, in order to realize these environmental qualities, we need methods and tools, for this purpose, we have outlined the principles of designing the physical environment in various fields (Physical planning, materials, interior design, etc.). In fact, the experience of each person in their lives and the skills they acquire is related to the environmental conditions and the result of the interaction between the person and the environment in which he lives. The design of special spaces for children such as kindergartens is important because during these years the child is more affected by the environment, While most of these spaces in Iran are not suitable for children. The physical environment with its elements such as color, texture, bright shadow, light, sound, form, etc., creates different spatial qualities and affects the child's body and mind. In this way, in accordance with the environmental factors mentioned, we draw the principles for designing the child's environment for the purpose of his development. For example above, we can

include principles such as spacious and massive spaces, create outdoor amphitheater and use U-shaped center-shaped forms for furnitures outdoor and indoor .

It can be said that kindergarten in Islamic thought is a place for child's development in the direction of divine proximity. Obviously, human and environmental factors are effective in the child's development, therefore, by interpreting and analyzing the goals, principles and methods of Islamic education, we highlight the environmental qualities that are effective in developpe, and thus we have introdused principles for architectural designing kindergarten.

Given the relationship between man and himself, God, society and nature, these principles can be summarized as follows:

1- Relationship between child and himself:

- A space for child privacy, such as under stairs or small cottages.

2- Relationship between child and god:

- Laying coach' prayer room exposed to the children's View.

3- Relationship between child and society:

- Shared dining for children and coaches and parents.
- Social spaces for group play and training.

4- Relationship between child and nature:

- Use natural materials.
- Create wide openings at the child's eyes.

